

ZIYORAT TURIZMI BIRLIKLARI ORASIDAGI SEMANTIK
MUNOSABATLAR, SINONIMIK QATORLAR VA LEKSIK VARIANTLILIK

Umurzakova Aygul Umarovna

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Arabshunoslik oliy maktabi doktoranti

aygulumurzakova@gmail.com

Annotatsiya

Maqolada ziyorat turizmi leksik birliklari o'rtasidagi semantik munosabatlar — sinonimiya, giponimiya, antonimiya va omonimiya — tahlil qilinadi. Material sifatida Saudiya Arabistoni Haj va umra vazirligining arab tilidagi “Umra va ziyorat qo'llanmasi” olingan. Sinonimik qatorlar va ularning dominantalari aniqlanadi, leksik variantlilikning fonetik-orfografik, morfologik va leksik turlari tasniflanadi.

Kalit so'zlar: *ziyosat turizmi, semantik munosabat, sinonimik qator, dominanta, giponimiya, leksik variantlilik, terminologiya.*

Аннотация

В статье анализируются семантические отношения между лексическими единицами паломнического туризма — синонимия, гипонимия, антонимия и омонимия. Материалом послужил «Руководство по умре и зияре» на арабском языке, изданные Министерством хаджа и умры Саудовской Аравии. Выявлены синонимические ряды и их доминанты, классифицированы фонетико-орфографические, морфологические и лексические типы вариативности.

Ключевые слова: *паломнический туризм, семантические отношения, синонимический ряд, доминанта, гипонимия, лексическая вариативность, терминология.*

Abstract

The paper analyses semantic relations among lexical units of pilgrimage tourism: synonymy, hyponymy, antonymy and homonymy. The material comprises the Arabic “Umrah and Ziyarah Guide” issued by the Ministry of Hajj and Umrah of Saudi Arabia. Synonymic rows and their dominants are identified, and phonetic-orthographic, morphological and lexical types of variation are classified.

Keywords: *pilgrimage tourism, semantic relations, synonymic row, dominant, hyponymy, lexical variation, terminology.*

KIRISH

Ziyorat turizmi leksikasi fihiy atamalar, turistik-xizmat so'zlari va raqamli texnologiya birliklarining kesishgan maydonidir. Bunday maydonda bir tushuncha bir necha nom bilan ifodalanishi, ya'ni denominativ variantlilik tabiiy holdir (Freixa, 2006). Terminologiya

nazariyasida variantlilik endi nuqson emas, balki kommunikativ vaziyatga bog'liq hodisa sifatida qaraladi (Cabr , 1999).

Leksik birliklar o'rtasidagi paradigmatic munosabatlar — sinonimiya, giponimiya, antonimiya — tilshunoslikda chuqur o'rganilgan (Lyons, 1977; Cruse, 1986). Sinonimik qator va uning dominantasi tushunchasi rus va o'zbek tilshunosligida ham batafsil ishlangan (Апресян, 1995; Hojiev, 1974).

Tadqiqot maqsadi — ziyorat turizmi birliklarining semantik munosabatlarini aniqlash va leksik variantlilik turlarini tasniflash. Material sifatida Haj va umra vazirligining arabcha "Umra va ziyorat qo'llanmasi" olindi (Ministry of Hajj and Umrah, 2025).

ASOSIY QISM

Tahlil ziyorat turizmi leksikasida to'rt turdagi semantik munosabat faol ekanini ko'rsatdi. Ularning eng serqatlami sinonimiya bo'lib, u arab va o'zbek matnlarida turlicha namoyon bo'ladi.

1. Sinonimiya. Arabcha qo'llanmada ziyoratchini nomlovchi qator alohida ajralib turadi: ضيف الرحمن (dayf ar-Rahm n) – المصلي – الطائف – القادم – الزائر – المعتمر. Bu qatorda ضيف الرحمن diniy-ekspressiv, الزائر esa neytral dominanta vazifasini bajaradi. Qolgan birliklar ziyoratchini bajarayotgan amali bo'yicha nomlaydi, ya'ni kontekstual sinonimlardir. O'zbekcha matnda esa sinonimiya ko'pincha arabcha atama va uning izohi juftligi shaklida beriladi.

Tushuncha	Sinonimik qator	Dominanta
Ziyoratchi	ضيف الرحمن, الزائر, المعتمر, القادم	الزائر
Ikki muqaddas masjid	الحرمين الشريفين, المسجد الحرام والمسجد النبوي	الحرمين الشريفين
Tarixiy joylar	المزارات, المعالم, الوجهات الإثرائية, محطات السيرة النبوية	المزارات
Ruxsatnoma	التصريح, التأشيرة, الرمز الإلكتروني (QR Code)	التصريح
10-zulhijja	Qurbon hayiti kuni, Qurbon so'yish kuni, Nahr kuni	Qurbon hayiti kuni
Ziyorat tavofi	Ziyorat tavofi, Ifoza tavofi, Ifada tavofi	Ziyorat tavofi
Vido' tavofi	Vido' tavofi, Xayrlashuv tavofi	Vido' tavofi
11-zulhijja	Yawm al-Qarr, Istiqror kuni, Qaror kuni, Sabar-Qaror kuni	Qaror kuni
Istito'at	Istitaat, Yetarlilik, Qodir bo'lish	Istito'at
Shayton toshlash	Ramyu al-jamarot, Jamralarga tosh otish, Shaytonga tosh otish	Jamralarga tosh otish

2. Giponimiya. الإحرام, الطواف, السعي, النusk (nusuk) giperonim bo'lib, uning giponimlari dir. O'z navbatida الطواف ham giperonim vazifasini bajaradi: qudum tavofi, ifoza tavofi, vido' tavofi. التحلل esa الحلق va التقصير ga bo'linadi. Shu tariqa ko'p bosqichli ierarxiya hosil bo'ladi.

3. Antonimiya. Matnlarda konversiv va komplementar juftliklar uchraydi: الدخول – الخروج, محرم – حلال, ta'ajjul – ta'axxur (erta chiqish – kech qolish). الحلق – التقصير esa darajalanuvchi (gradual) zidlikni ifodalaydi.

4. Omonimiya va polisemiya. نُسْك so'zi "ibodat marosimi" ma'nosi bilan birga "Nusuk" rasmiy ilovasi nomi sifatida qo'llanadi: "تطبيق نسك". Bu diniy atamaning raqamli brendga aylanishi natijasida yuzaga kelgan yangi omonimik munosabatdir. Shuningdek, الإثراء "boyitish" ma'nosidan "madaniy-turistik dastur" ma'nosiga qadar kengaygan.

Leksik variantlilik turlari. O'zbekcha matnda variantlilik uch darajada kuzatiladi:

1. Fonetik-orfografik: ihrom / ihron / ihram / ehrom, Zulhijja / Zilhidja, Arafot / Arafat / Arafa, Mino / Mina.
2. Morfologik: hoji / hojji / haji / hajji, jamra / jamara / jumara.
3. Leksik: arabcha o'zlashma va o'zbekcha kalka juftligi — Vido' tavofi / Xayrlashuv tavofi, ta'ajjul / erta chiqish.

Bundan tashqari, Teşrik, Teaccül kabi turkcha imlodagi shakllar vositachi til ta'sirida paydo bo'lgan variantlardir. Arabcha matnda esa variantlilik asosan uslubiy darajada — diniy-ekspressiv va neytral-ma'muriy birliklar o'rtasida namoyon bo'ladi.

XULOSA

Ziyorat turizmi leksikasida sinonimiya eng faol semantik munosabat bo'lib, arab tilida asosan uslubiy, o'zbek tilida esa tarjimaviy xarakterga ega. Giponimik ierarxiya النُسْك atrofida shakllanadi, نُسْك ning ilova nomiga aylanishi esa yangi omonimiyani yuzaga keltiradi.

O'zbekcha matnlardagi fonetik-orfografik va morfologik variantlilik me'yorlashtirishni talab qiladi. Har bir sinonimik qator uchun dominantani belgilash va ziyorat turizmi atamalarining arabcha-o'zbekcha izohli lug'atini yaratish istiqbolli vazifa hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Апресян, Ю. Д. (1995). Лексическая семантика: Синонимические средства языка (2-е изд.). Школа «Языки русской культуры».
2. Cabré, M. T. (1999). Terminology: Theory, methods and applications. John Benjamins.
3. Cruse, D. A. (1986). Lexical semantics. Cambridge University Press.
4. Freixa, J. (2006). Causes of denominative variation in terminology: A typology proposal. Terminology, 12(1), 51–77. <https://doi.org/10.1075/term.12.1.04fre>
5. Hojiev, A. (1974). O'zbek tili sinonimlarining izohli lug'ati. O'qituvchi.
6. Ibn Manzūr. (1993). Lisān al-‘Arab (3rd ed.). Dār Şādir.
7. Lyons, J. (1977). Semantics (Vols. 1–2). Cambridge University Press.
8. Mansur, A. (Tarj.). (1992). Qur'oni karim: Ma'nolarining tarjima va tafsiri. Cho'lpon.
9. Ministry of Hajj and Umrah. (2025). Dalīl al-‘umra wa-z-ziyāra [Umrah and ziyarah guide]. <https://haj.gov.sa>
10. Sager, J. C. (1990). A practical course in terminology processing. John Benjamins.

11. Timothy, D. J., & Olsen, D. H. (Eds.). (2006). Tourism, religion and spiritual journeys. Routledge.

